

دبیر علمی

دانشگاه قم
مرکز تربیت مدرس
پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مدرسی معارف اسلامی
گرایش مبانی نظری اسلام

عنوان:

بررسی قواعد فقهی مربوط به محیط زیست

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر فهیمی

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر شاهرخی

نگارنده:

حامد عمادپور

شهریور/۱۳۹۰

تقدیم به:

او که محیط زیستن، به وجود او برپا

و قواعد فقه بر زبان او پیداست.

عجل الله تعالی فرجه الشریف

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود. در اینجا بر خود لازم می دانم از تمامی اساتید بزرگوار، به ویژه اساتید دوره کارشناسی ارشد و حوزه علمیه که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت و فضایل اخلاقی یاری نموده اند، تقدیر و تشکر نمایم.

از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای حجه الاسلام و المسلمین دکتر عزیزالله فهیمی که راهنمایی اینجانب را در انجام این پایان نامه تقبل نموده و مرا با راهنمایی ها و مساعدت هایشان مورد لطف خود قرار داده اند، نهایت تشکر و سپاس گزاری را دارم. همچنین از پدر و مادر بزرگوار و همسر فداکارم که با گذشت و ایثار خویش، امکان تحصیل و تحقیق را برایم فراهم آوردند، صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایم.

چکیده

حفاظت از محیط زیست یکی از موضوعات مهم بشری است، که امروزه توجه مجامع جهانی را به خود جلب نموده است و رفته رفته به یکی از چالش‌های اصلی جهان بدل شده است. مسأله محیط زیست به دلیل ارتباط تنگاتنگ با حیات انسانی و نظم آفرینش به خوبی مورد عنایت شریعت بوده و در فقه پویای شیعه برای حفاظت از محیط زیست و جلوگیری از تخریب آن و نیز برخورد با عوامل تخریب کننده آن قواعد فقهی متعددی وجود دارد که در پرتو آن‌ها می‌توان خلأهای قانونی در این حوزه را پر کرده و مسئولیت افراد و احکام اخلاقی زیست محیطی را با توجه به شرایط جدید و ابداعات به وجود آمده استخراج نمود؛ قواعد مشهوری چون قاعده لاضرر، قاعده اتلاف، قاعده تسبیب، قاعده ضمان ید و یا قواعد نوظهوری چون قاعده عدالت، قاعده حفظ نظام، قاعده وجوب حفظ توازن در طبیعت، قاعده اسراف و... که اگر چه کمتر به عنوان یک قاعده فقهی مطرح شده لکن قابلیت طرح به عنوان یک قاعده فقهی را دارند. این قواعد که راز پویایی و انطباق‌پذیری فقه اسلامی بر حوادث نو پیدای جامعه هستند، احکام تکلیفی و وضعی مکلفین در جهت حفاظت از محیط زیست را مشخص نموده و تضمین کننده عدالت درون نسلی و بین نسلی می‌باشند و از هر گونه تجاوز به حریم طبیعت و محیط زیست و یا انحصار بهره مندی از منابع زیست محیطی توسط گروهی خاص جلوگیری می‌نمایند.

کلمات کلیدی: محیط زیست - قواعد فقهی - اسلام - منابع طبیعی.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱
بیان مسأله تحقیق.....	۲
اهداف تحقیق.....	۳
اهمیت تحقیق.....	۳
سؤالات تحقیق.....	۴
فرضیه تحقیق.....	۴
پیشینه تحقیق.....	۵
روش تحقیق.....	۶

فصل اول: مفاهیم و کلیات

مبحث نخست: مفهوم شناسی «قواعد فقهی».....	۸
۱. تعریف «قواعد».....	۸
۲. تعریف «فقه».....	۸
۳. تعریف «قاعده فقهی».....	۹
۴. تعریف «ضابطه فقهی».....	۱۰
۵. فرق قاعده فقهی و قاعده اصولی.....	۱۰
مبحث دوم: مفهوم شناسی «محیط زیست».....	۱۳

۱. تعاریف «محیط زیست» ۱۳
۲. انواع «محیط زیست» ۱۳
 - ۱-۲. محیط زیست طبیعی ۱۳
 - ۲-۲. محیط زیست اجتماعی ۱۴
۳. عناصر اصلی «محیط زیست» ۱۵
 - ۱-۳. هوا ۱۵
 - ۲-۳. آب ۱۵
 - ۳-۳. خاک ۱۶
۴. آلودگی «محیط زیست» ۱۶
 - ۱-۴. تعریف آلودگی محیط زیست ۱۶
 - ۲-۴. انواع آلودگی ۱۶
 - ۱-۲-۴. آلودگی هوا ۱۶
 - ۲-۲-۴. آلودگی آب ۱۷
 - ۳-۲-۴. آلودگی خاک ۱۷
 - ۴-۲-۴. آلودگی صوتی ۱۷
۵. آلاینده‌های «محیط زیست» ۱۷
 - ۱-۵. تعریف آلاینده ۱۷
 - ۲-۵. انواع آلاینده‌های محیط زیست ۱۸
 - ۱-۲-۵. آلاینده‌های هوا ۱۸

۱۸ ۲-۲-۵. آلاینده‌های آب
۱۸ ۳-۲-۵. آلاینده‌های خاک
۱۹ ۶. پیامدهای آلودگی محیط زیست
۲۱ مبحث سوم: نگرشها و رویکردهای نسبت به محیط زیست
۲۱ ۱. انواع رویکردها و نگرشهای نسبت به محیط زیست
۲۲ ۱-۱. رویکرد انسان محور
۲۳ ۱-۲. رویکرد زیست مدار
۲۳ ۱-۳. رویکرد تلفیقی یا انسان محیط مدار
۲۴ ۲. رویکرد دین مبین اسلام نسبت به محیط زیست
۲۵ ۱-۲. محیط زیست در منابع اسلامی
۲۵ ۱-۱-۲. قرآن کریم
۲۷ ۲-۱-۲. سنت
۲۸ ۱-۲-۱-۲. نهی از آزار حیوان
۲۸ ۲-۲-۱-۲. نهی از آلوده کردن زمین
۲۹ ۳-۲-۱-۲. نهی از آلوده کردن آب
۳۰ ۲-۲. راهکارهای اسلام برای حفظ محیط زیست

فصل دوم: بررسی قواعد فقهی مشهور

۳۲ ۱. قاعده لاضرر
۳۳ ۱-۱. مستندهای قاعده

- ۱-۱-۱. عقل ۳۳
- ۱-۱-۲. آیات ۳۳
- ۱-۱-۳. روایات ۳۴
- ۱-۱-۴. بنای عقلا ۳۶
- ۱-۲. معنای ضرر و ضرار ۳۶
- ۱-۳. مفاد قاعده لاضرر ۳۷
- ۱-۳-۱. نظریه شیخ انصاری (ره) ۳۸
- ۱-۳-۲. نظریه آخوند خراسانی (ره) ۳۹
- ۱-۳-۳. نظریه مرحوم شریعت اصفهانی (ره) ۳۹
- ۱-۳-۴. نظریه مرحوم نراقی (ره) ۴۰
- ۱-۳-۵. نظریه امام خمینی (ره) ۴۰
- ۱-۴. تقدیم قاعده لاضرر بر ادله احکام اولیه ۴۲
- ۱-۵. تقدیم قاعده لاضرر بر قاعده تسلط ۴۳
- ۱-۶. جریان قاعده لاضرر در امور عدمی ۴۵
- ۱-۷. برخی مصادیق ضرر در کلام فقها ۴۷
- ۱-۸. ضررهای زیست محیطی ۴۹
- ۱-۹. نمونه های عینی اقدامات ضرری در محیط زیست ۵۱
- ۱-۱۰. نقش قاعده لاضرر در حفاظت از محیط زیست ۵۴
۲. قاعده اتلاف ۵۶

۵۶	۱-۲. مستندهای قاعده.....
۵۶	۱-۱-۲. کتاب.....
۵۶	۲-۱-۲. روایات.....
۵۷	۳-۱-۲. بنای عقلا.....
۵۸	۲-۲. انواع اتلاف.....
۵۸	۱-۲-۲. اتلاف حقیقی.....
۵۸	۲-۲-۲. اتلاف حکمی.....
۵۹	۳-۲. تعریف مال و اقسام مالیت.....
۵۹	۱-۳-۲. مالیت تکوینی.....
۵۹	۲-۳-۲. مالیت اعتباری.....
۵۹	۴-۲. مفاد قاعده اتلاف.....
۶۰	۵-۲. نقش قاعده اتلاف در حفاظت از محیط زیست.....
۶۱	۶-۲. وضعیت مالکیت منابع محیط زیست.....
۶۱	۱-۶-۲. تعریف انفال.....
۶۳	۲-۶-۲. تعریف مباحات یا مشترکات.....
۶۳	۳-۶-۲. نسبت بین مصادیق انفال و منابع طبیعی.....
۶۴	۴-۶-۲. حکم مالکیت انفال.....
۶۵	۵-۶-۲. حکم مالکیت مباحات عامه.....
۶۶	۶-۶-۲. نتیجه گیری مالکیت منابع محیط زیست.....

- ۶۷-۶-۲-۷. صحت اطلاق مال غیر بر منابع محیط زیست ۶۷
- ۶۷-۶-۲-۸. شبهات ۶۷
- ۶۷-۶-۲-۱. تحلیل انفال و محیط زیست ۶۷
- ۶۸-۶-۲-۲. قاعده تسلط و محیط زیست ۶۸
- ۶۱-۳. قاعده تسبیب ۶۱
- ۶۲-۳-۱. مستندهای قاعده ۶۲
- ۶۳-۳-۲. تفاوت میان اتلاف و تسبیب ۶۳
- ۶۳-۳-۳. مفاد قاعده تسبیب ۶۳
- ۶۴-۳-۴. مصادیق سبب در تخریب محیط زیست ۶۴
- ۶۴-۳-۴-۱. آزمایش های هسته ای ۶۴
- ۶۶-۳-۴-۲. حمل و نقل کالاهای خطرناک ۶۶
- ۶۷-۳-۴-۳. بهره برداری و مصرف بی رویه و نادرست منابع ۶۷
- ۶۷-۳-۴-۴. مواد شیمیایی، آفت کشها و سموم ۶۷
- ۶۸-۳-۴-۵. فاضلاب و پساب های شهری و کارخانه ها ۶۸
- ۶۹-۳-۵. نقش قاعده تسبیب در حفاظت از محیط زیست ۶۹
- ۸۰-۴. قاعده ضمان ید ۸۰
- ۸۰-۴-۱. مستندهای قاعده ۸۰
- ۸۰-۴-۱-۱. بنای عقلا ۸۰
- ۸۰-۴-۱-۲. سیره متشرعه ۸۰

- ۸۱ ۴-۱-۳. حدیث «علی الید»
- ۸۱ ۴-۱-۳-۱. سند حدیث
- ۸۲ ۴-۱-۳-۲. بیان مفاد حدیث
- ۸۳ ۴-۲. تفاوت ضمان اتلاف و ضمان ید
- ۸۴ ۴-۳. نقش قاعده ضمان ید در حفاظت از محیط زیست

فصل سوم: بررسی قواعد فقهی پیشنهادی

- ۸۷ ۱. قاعده عدالت
- ۸۷ ۱-۱. مفهوم عدالت
- ۸۸ ۱-۲. زوایای مختلف عدالت
- ۸۸ ۱-۳. تاریخچه قاعده عدالت
- ۹۱ ۱-۴. تطبیق ضابطه قاعده فقهی بر قاعده عدالت
- ۹۱ ۱-۵. دلایل و مستندات قاعده
- ۹۱ ۱-۵-۱. آیات
- ۹۲ ۱-۵-۲. روایات
- ۹۴ ۱-۵-۱. عقل
- ۹۵ ۱-۶. کاربرد قاعده عدالت در کلام فقها
- ۹۵ ۱-۶-۱. استنباط بر اساس قاعده عدالت
- ۹۷ ۱-۶-۲. طرح حدیث بر اساس قاعده عدالت
- ۹۸ ۱-۶-۳. تحدید شمول مطلقات و عمومات

- ۷-۱. ارتباط قاعده عدالت با قواعد دیگر..... ۹۸
- ۱-۷-۱. قاعده عدالت و قاعده انصاف..... ۹۸
- ۲-۷-۱. قاعده عدالت و قاعده نفی ظلم..... ۹۹
- ۸-۱. نقش قاعده عدالت در حفاظت از محیط زیست..... ۹۹
- ۱-۸-۱. عدالت درون نسلی..... ۱۰۰
- ۲-۸-۱. عدالت بین نسلی..... ۱۰۲
۲. قاعده وجوب حفظ نظام..... ۱۰۷
- ۱-۲. معانی مختلف حفظ نظام..... ۱۰۷
- ۲-۲. مفاد قاعده..... ۱۰۹
- ۳-۲. مستندات قاعده..... ۱۱۱
- ۱-۳-۲. روایات..... ۱۱۱
- ۲-۳-۲. عقل..... ۱۱۲
- ۳-۳-۲. اجماع..... ۱۱۲
- ۴-۲. کاربرد قاعده وجوب حفظ نظام در کلام فقها..... ۱۱۳
- ۵-۲. نقش قاعده حفظ نظام در حفاظت از محیط زیست..... ۱۱۴
۳. قاعده وجوب حفظ توازن در طبیعت..... ۱۱۶
- ۱-۳. مفهوم قاعده..... ۱۱۶
- ۲-۳. اثبات قاعده..... ۱۱۶
- ۱-۲-۳. هماهنگی اراده تشریحی با اراده تکوینی..... ۱۱۸

- ۱۱۹ ۲-۲-۳. اقتضای جانشینی
- ۱۱۹ ۳-۲-۳. وجوب حفظ سنت الهی
- ۱۲۰ ۳-۳. قلمرو قاعده
- ۱۲۱ ۴-۳. نسبت قاعده با قاعده وجوب حفظ نظام
- ۱۲۲ ۴. قاعده منع اسراف
- ۱۲۲ ۴-۱. مفهوم شناسی اسراف
- ۱۲۲ ۴-۱-۱. تعریف اسراف
- ۱۲۳ ۴-۱-۲. معیار حد
- ۱۲۴ ۴-۱-۳. تفاوت اسراف و تبذیر
- ۱۲۴ ۴-۲. مفاد قاعده
- ۱۲۴ ۴-۲-۱. حکم تکلیفی
- ۱۲۵ ۴-۲-۲. حکم وضعی
- ۱۲۷ ۴-۳. مستندات قاعده
- ۱۲۷ ۴-۳-۱. آیات
- ۱۳۱ ۴-۳-۲. روایات
- ۱۳۳ ۴-۳-۳. عقل
- ۱۳۴ ۴-۳-۴. اجماع
- ۱۳۴ ۴-۴. نسبت قاعده اسراف با قاعده اتلاف
- ۱۳۴ ۴-۵. آثار اسراف در منابع محیط زیست

۱۳۶ ۴-۵-۱. جنگل ها.
۱۳۷ ۴-۵-۲. منابع آبی.
۱۳۸ ۴-۵-۳. نفت و گاز.
۱۳۸ ۴-۵-۴. سایر موارد.
۱۳۹ ۴-۶. نقش قاعده اسراف در حفاظت محیط زیست.
۱۴۳ نتیجه گیری.
۱۴۵ پیشنهادها و راهکارها.
۱۴۸ منابع و مآخذ.
۱۴۸ ۱. منابع عربی.
۱۵۳ ۲. منابع فارسی.
۱۵۵ ۳. مقالات.

موضوع محیط زیست پیوسته در زندگی بشر اهمیت بیشتری می‌یابد. افزایش ساکنان کره زمین، توسعه تمدن صنعتی و ماشینی آثار اجتناب ناپذیری به بار آورده و بیش از همه سلامت محیط زیست را در معرض تهدید قرار داده است. همه روزه با خبرهای هولناکی روبرو هستیم که در اثر بروز عوامل طبیعی یا اقدام‌های بشری محیط زیست و حیات انسان و جانداران دیگر در معرض آسیب‌های تازه‌ای قرار گرفته است. نگاهی کوتاه به برخی از این موارد عمق فاجعه را به تصویر می‌کشد.

- تحقیقات دانشمندان حاکی از روند رو به انقراض بسیاری از گونه‌های گیاهی در جهان است.

- همه ساله مقادیر انبوهی از مساحت جنگل‌های کره زمین نابود می‌شود و پوشش جنگلی به میزان چشمگیری تقلیل سطح بیابان‌های کره زمین افزوده می‌شود.

- سرسبزی مراتع و چمنزارها بر اثر عواملی همچون خشکسالی و چرای بی‌رویه دام رو به کاهش است. همه ساله بر سطح بیابان‌های کره زمین افزوده می‌شود.

- ذخایر حیات وحش رو به کاهش است و گونه‌های جانوری در خطر انقراض قرار دارند.

- روند تخریب جنگل‌ها و مراتع و کاهش گیاهان باعث فرسایش هر چه بیشتر خاک گشته است. این امر به از دست رفتن ذخایر خاک مفید و حاصلخیز منجر می‌شود.

- با افزایش حجم فاضلاب‌های شهری و صنعتی و نشت آلاینده‌ها، ذخایر سطحی و زیرزمینی آب به شدت در معرض آلودگی قرار گرفته است. همین مسأله زمینه را برای آلوده شدن اراضی و خاک‌ها هم فراهم نموده است.

- روند فزاینده مصرف سوخت‌های فسیلی در کارخانه‌ها و وسایل نقلیه، سبب ازدیاد گازهای مضر در جو زمین و ایجاد تأثیرات ویرانگر بر روی لایه اوزون گشته و در نتیجه تهدیدی جدی برای حیات انسان و دیگر جانداران کره زمین به بار آورده است.

- به کارگیری سلاح‌های غیر متعارف از سوی قدرت‌های فزون طلب و تمامیت خواه، خطرهای جدی‌تری را متوجه حیات بشر کرده است. آمارها حاکی از جان باختن انسان‌های بی‌شماری در اثر مسمومیت‌های ناشی از انتشار مواد سمی و شیمیایی در جریان جنگ‌های واقع در قرن گذشته و مطلع قرن حاضر می‌باشد

در این نوشتار سعی شده است موضع شریعت در برابر این آسیب‌ها و تحولات حادث در محیط زیست با استناد به منابع اسلامی به دقت مورد شناسایی قرار گیرد. همچنین تلاش شده است با طرح موضوعات متنوعی در قالب مسائل و قواعد فقهی، مسئولیت‌های ناشی از آسیب و تخریب محیط زیست تبیین شود. در این نوشتار معلوم می‌شود مقوله محیط زیست به خوبی مورد عنایت شریعت قرار دارد و احکام و الزامات صریحی در زمینه‌های مرتبط با آن مطرح است.

بیان مسأله تحقیق

در پی تحولات شگرف پدید آمده در تمام ابعاد زندگی بشر و دستیابی بشر به فن-آوری جدید و دگرگونی در شکل زندگی و روابط اجتماعی مسائل نوظهور فراوانی پیدا شده که فقیه باید با رد فروع بر اصول و تمسک به قواعد مربوطه احکام آنها را استخراج نماید. باید اعتراف کرد که مسائل مربوط به محیط زیست در جهان امروز با زمان ظهور اسلام تفاوت‌های زیادی دارد و اصولاً اکثر عوامل تهدیدکننده محیط زیست در زمان حاضر از مسائل مستحدثه بوده و در صدر اسلام وجود نداشته تا اسلام در آن مورد موضع‌گیری صریح داشته و قوانین لازم را وضع کرده باشد، گرچه اسلام در رابطه با بسیاری از عوامل آلودگی چه به صورت جلوگیری از آنها و چه به شکل ایجاد منابع حیاتی دستورات صریح و روشنی ارائه کرده است اما بدون تردید آلودن آب یا هوا یا محیط زندگی یا ... در گذشته بسیار ساده و ابتدایی بود اما امروز جنگ‌های شیمیایی و میکروبی، دفن زباله‌های اتمی - گازهای گلخانه‌ای، تخریب لایه اوزون و مسابقه جهانی از طرف صاحبان علم و اندیشه و دارندگان تکنولوژی پیشرفته رقابت تنگاتنگ و نفس گیر و ویران‌کننده‌ای را جهت برتری بر دیگر کشورها و به زانو درآوردن رقبای اقتصادی و سیاسی و تسلط بر آنها هر روز ابتکار جدید به کار می‌برند که در آن رابطه به دلیل عدم سابقه در اسلام نظر خاصی ارائه نگشته و یا موضوعات سابق به شدت دگرگون گشته که برای استخراج احکام اسلام باید به قواعد کلی که در اسلام وجود دارد رجوع و

احکام اخلال زیست محیطی را با توجه به شرایط جدید و ابداعات به وجود آمده استخراج کرد.

قواعدی که برای استخراج احکام اخلال در محیط زیست می‌توان از آنها استمداد جست عبارتند از: قاعده لاضرر، قاعده اتلاف، قاعده تسبیب، قاعده ضمان ید، قاعده عدالت و قاعده حفظ نظام و... که در این رساله به بیان و بررسی آنها خواهیم پرداخت.

اهداف تحقیق

۱. بیان موضع شریعت در برابر تحولات حادث در محیط زیست با استناد به منابع اصیل اسلام یعنی کتاب و سنت و نیز قواعد موجود در فقه.
۲. پاسخ به برخی شبهات فقهی مطرح در عرصه محیط زیست
۳. بررسی نگرشها و رویکردهای نسبت به محیط زیست
۴. بیان قواعد مهم فقهی در مورد حفاظت از محیط زیست.
۵. تبیین احکام مستفاد از قواعد فقهی در خصوص خسارت به محیط زیست.

اهمیت تحقیق

مباحث زیست محیطی به عنوان مقوله‌ای کاربردی و نه اعتباری، امروزه توجه مجامع عمومی و حقوقی را به خود جلب نموده است و رفته رفته به یکی از چالش‌های اصلی جهانی بدل می‌شود. به طور کلی طی پنجاه سال گذشته، نیمی از راه‌پیمایی‌های اعتراض آمیز مردم جهان به آن اختصاص یافته است و کنفرانس‌ها و مجامع مختلفی به همین منظور در دنیا تشکیل شده و قوانین زیادی نیز به تصویب دولت‌ها رسیده است. با ابراز تأسف باید بیان نمود که علی‌رغم تحرکات فراوان در این زمینه، به نظر می‌رسد که اهمیت مباحث زیست محیطی از حیث قانونگذاری مناسب مورد غفلت واقع شده و قوانین فعلی پاسخ‌گوی نیازهای فراوان بلکه اضطراری محیط زیست نیست.

از جمله ویژگی‌های یک مکتب الهی کامل بر پاسخ‌گویی به نیازهای پیروان خود، وجود مجموعه‌ای کامل از قوانین است. این مجموعه قانونی باید از یک سو مبتنی بر اصولی عقلانی و غیر قابل خدشه باشد و از سوی دیگر باید از ضمانت اجرایی محکمی برخوردار باشد. در

غیر این صورت، قانون غیر مبتنی بر اصول پذیرفته شده و محکم یا قانون توصیه‌ای و بدون ضمانت اجرا، هرگز نمی‌تواند جامعه را سعادتمند کند.

فقه پویای شیعه و به تبع آن قوانین برخاسته از فقه غنی شیعه مشخصات فوق را دارد. ما معتقدیم فقه ما مبتنی بر فطرت الهی و پاسخ‌گوی نیازهای جهانی بشر است و از آنجا که همه رویدادها و نیازها در هیچ مکتبی قابل پیش‌بینی نبوده و نیستند، فقه شیعه با ترسیم قواعد و چارچوب‌های کلی و به عبارت دیگر با بیان اصول کلی و ارجاع تطبیق فروع بر اصول به عهده آگاهان هر عصر، نیازهای هر مقطع زمانی و نسلی را پاسخ داده است. بخشی از این اصول کلی که «قواعد فقه» نامیده می‌شوند، می‌توانند پاسخگوی نیازهای امروزه ما در عرصه محیط زیست بوده و خلأهای قانونی و حقوقی در این عرصه را پر نماید.

سؤالات تحقیق

سؤال اصلی:

از کدام یک از قواعد فقهی برای استخراج احکام اخلال در محیط زیست و حفاظت از منابع محیط زیست می‌توان استمداد جست؟

سؤالات فرعی:

آیا اسلام در برخورد با طبیعت و محیط زیست رویکرد و برنامه مشخصی دارد یا بدون بیان راهکاری آنرا به عهده بشر نهاده است؟

آیا اسلام مسؤولیتی را متوجه اخلالگران و برهم زندگان قوانین طبیعت و محیط زیست می‌داند؟ و آیا حکومت در این رابطه نقشی دارد؟

وضعیت مالکیت منابع محیط زیست به چه شکل است؟

در این رساله سعی شده به این سؤالات که نیاز روز می‌باشند، پاسخ داده شود.

فرضیه تحقیق

فرضیه قابل تحقیق در این نوشتار عبارت است از اینکه در فقه پویای شیعه برای حفاظت از محیط زیست و جلوگیری از تخریب آن و نیز برخورد با عوامل تخریب کننده آن قواعد فقهی متعددی وجود دارد که در پرتو آن‌ها می‌توان خلأهای قانونی در این بحث را پر

کرده وبا عمل کردن به آن ها محیط زیستی سالم و عاری از آلودگی را برای بشر امروز به ارمغان آورد.

پیشینه تحقیق

از آنجا که موضوع محیط زیست، از موضوعات جدید و مستحدث به شمار می رود، لذا در زمینه مباحث فقهی مرتبط به محیط زیست نمی توان از مجموعه آثار فقهی قرون گذشته، شیوه نظام واری را متناسب با نیازها و دریافت های بشر معاصر به دست آورد، ولی در لابه لای مباحث فقهی از قبیل طهارت، جهاد، لقطه، احیای اموات، صید و ذباحت و حتی حدود و دیات می توان بحث های متنوع و مرتبطی یافت. در همین بخش ها صدها خبر و حدیث متنوع هم در مجموعه های روایی به چشم می خورد که بحث های فقهی معمولاً بر محور آنها طرح شده است. اما در عصر کنونی محققان و اندیشمندان اسلامی معاصر کتابها و بخصوص مقالات خوبی را در خصوص این عرصه نو پا برجای گذاشته اند، که به برخی از آنها اشاره می کنیم:

از جمله کتاب های نگاشته شده در این عرصه عبارتند از: کتاب حضرت آیت الله حسینی شیرازی به نام «الفقه - البیئه»، اسلام و محیط زیست اثر آیت الله جوادی آملی، اسلام و محیط زیست اثر عیسی ولایی، اقتصاد منابع طبیعی از منظر اسلام اثر سعید فراهانی فرد. کتب مجموعه مقالات:

اخلاق محیط زیست به کوشش کاووس سید امامی.

مجموعه مقالات نخستین همایش حقوق محیط زیست ایران (تهران ۱۳۸۲).

مجموعه مقالات اولین همایش اسلام و محیط زیست (تهران ۱۳۷۸).

مقالات:

محیط زیست در قواعد فقهی، اثر آقای سید علی حسینی.

مبانی حفاظت از محیط زیست، اثر آقای صادق اصغری لقمنجانی.

معرفی اجمالی برخی از مبانی فقهی حرمت و ممنوعیت تخریب محیط زیست، اثر آقای

محمد یوسف علوی.

حفظ محیط زیست در پرتو مکتب اقتصادی اسلام، اثر آقای مجید رضایی.

پایان نامه ها:

حق بر محیط زیست در اسناد بین المللی و اسلام، اثر آقای مهدی فیروزی، دانشگاه

مفید، ۱۳۸۲.